

BIR TOMONLAMA ARBITRAJ IZOHLARINING HAQIQIYLIK MASALALARI DOIRASIDA

Xudoyqulov Shaxzodbek Izzatillo o'g'li
Xalqaro biznes huquqi 1 bosqich magistranti
<https://doi.org/10.5281/zenodo.6837764>

Davlatlar o'rtasidagi savdo-iqtisodiy munosabatlarning rivoji, o'zlarining xususiy iqtisodiy manfaatlarini himoya qilishni vujudga keltirmoqda. O'zlarining iqtisodiy manfaatlarini himoya qilish va mavjud muammolarni bartaraf etish maqsadida davlatlar o'zaro huquqiy hamkorlik masalalariga alohida e'tibor berishmoqda. Xalqaro savdo-iqtisodiy integratsiyalashuvni huquqiy jihatdan himoya qilishning ustuvor yo'nalishlari, vazifa va maqsadlari o'zaro ikki tomonlama yoki ko'p tomonlama shartnomalarda o'z aksini topmoqda. Iqtisodiy-siyosiy munosabatlarni amalga oshirish va tartibga solish masalalari xalqaro shartnomalar bilan tartibga solinmoqda.

Bir tomonlama hakamlik bitimining tushunchasini ko'rib chiqishga kirishishdan oldin, hakamlik bitimining mazmunini va uning asosiy xususiyatlari to'g'risida alohida to'xtalib o'tish maqsadga muvofiqdir.

Hakamlik bitimi xalqaro arbitrajning asosidir. Unda tomonlarning nizolarni arbitrajga topshirish uchun muhim shart bu – rozilikdir. Yaroqli hakamlik mavjud bo'lishi uchun, hakamlik bitimi bo'lishi kerak. Hakamlik bitimi ikkala tomon nizoni arbitrajga topshirishga rozilik bildirgan taqdirdagina haqiqiydir. Xalqaro arbitraj qarorlarini tan olish va ijro etish to'g'risidagi Nyu-York konvensiyasi xalqaro arbitrajning asosiy akti bo'lsa-da, unda hakamlik bitimining ta'rifi belgilanmagan. Unda hakamlik bitimi "yozma ravishda" bo'lishi kerakligi to'g'risidagi ko'rsatma mavjud. Biroq, ushbu ta'rifni UNCITRAL Xalqaro tijorat arbitraji to'g'risidagi Model qonunida topish mumkin, unda arbitraj bitimi "ular shartnoma bo'yicha yoki yo'qmi tomonlarning muayyan huquqiy munosabatlarga bog'liq ravishda kelib chiqqan yoki kelib chiqishi mumkin bo'lgan barcha yoki ayrim nizolarni hakamlik muhokamasiga topshirish to'g'risidagi kelishuvi". Hakamlik bitimlarining ikkita asosiy toifasi mavjud: hakamlik sharti va ariza berish shartnomasi. Ko'pincha qo'llaniladigan birinchisi shartnomada tuziladi va har qanday nizo kelib chiqquncha kelishib olinadi. Ikkinchisi, mavjud nizolarni hakamlik muhokamasiga yuborish to'g'risida kelishuv.

Hakamlik sudlariga oid nizolar odatda qisqa va taqdim etish to'g'risidagi bitimlar odatda davomiyligi uzundur. Buning sababi, tomonlar kelajakda qanday nizolar kelib chiqishi mumkinligini va ularni qanday hal qilish kerakligini bilishmaydi. Aksincha, vakillik shartnomalari allaqachon yuzaga kelgan

nizolarga tegishli va shuning uchun ular odatda barcha tafsilotlarni hisobga olgan holda ishning holatlariga muvofiq tuziladilar .

Aksariyat tijorat shartnomalarida hakamlik shartlari nazarda tutiladi. Martin Hunter va Alan Redfern ushbu shartlarni "yarim tunda ishlaydigan qoidalar" deb atashadi, chunki ular ko'pincha muzokarlarda oxirgi o'rinda, ba'zan hatto kechqurun ko'rib chiqiladi. Biznes boshlashda odatda tomonlar optimistik kayfiyatda bo'lishadi va "eng yomon ssenariy" haqida o'ylashga nisbatan oz vaqt sarflashadi. Shu sababli, nizolar qanday hal qilinishi mumkinligi to'g'risida yetarli darajada fikrlar mavjud emas.

Ushbu turdagi hakamlik bitimlarini tuzish imkoniyati o'zining tartibga soluvchi ko'rinishini topadi. Masalan, Rossiya Federasiyasining Savdo-sanoat palatasi boshqa mamlakatlarning bir qator savdo palatalari bilan xalqaro tijorat arbitraj sohasida hamkorlik to'g'risida shartnomalar tuzdi, bunda shartnomada tomonlar o'z shartnomalariga qo'shilishi tavsiya etiladigan standart shartlar mavjud. Finlyandiya Markaziy Savdo Palatasi bilan bunday kelishuvlardan biri quyidagilarni ta'minlaydi: agar javobgar rossiyalik jismoniy yoki yuridik shaxs bo'lsa, hakamlik sudi Rossiya Federasiyasi Savdo-sanoat palatasining Xalqaro tijorat sudida bo'lib o'tadi. uning qoidalariga muvofiq; agar javobgar Finlyandiya jismoniy yoki yuridik shaxs bo'lsa, hakamlik Finlyandiya Markaziy Savdo arbitraj Palatasining Arbitraj Kengashida uning qoidalariga muvofiq o'tkaziladi. Shunday qilib, birinchi turdagi muqobil hakamlik bitimlarini tuzish etarli darajada huquqiy asosga ega. Faqatgina mumkin bo'lgan tavakkal xatari - bu nizo yuzaga kelgan taqdirda, har ikki tomon muayyan arbitraj institutida muqobil tomonlar huquqidan foydalanishga harakat qilganda, parallel ish yuritish ehtimoli. Ikkinchi turdagi muqobil hakamlik bitimlari to'g'risida gap ketganda, hakamlik sudlari va milliy sudlar o'rtasidagi tanlovni nazarda tutadigan bo'lsak, u hakamlik va kechikish kelishuvlarining aralashmasini anglatadi. Uning keng tarqalishiga qaramay, birinchi turdan farqli o'laroq, bunday kelishuvlar huquqiy doktrinada hali ham aniq tasdiqlanmagan. Ushbu masala bo'yicha sud amaliyoti ham ancha munozarali bo'lib, keyingi bobda alohida muhokama qilinadi. Ushbu tadqiqotning mavzusi, hakamlik muhokamasining bir tomoni, muqobil hakamlik bitimlarining ikkinchi turiga tegishli. Ushbu bitim tomonlardan biriga nizoni hal qilish uchun mavjud ikkita vositani tanlash huquqini bersa, boshqa tomonni faqat bitta variant bilan cheklaydi.

To'g'ridan-to'g'ri bir tomonlama hakamlik qarorlariga bog'liq masalani Angliya apellyatsion sudi Baronning Sunderland Corp (1966)ga qarshi qo'zga'tilgan sud ishida qo'llagan. Faqat bir tomon hakamlik muhokamasiga murojaat qilish

huquqiga ega bo'lgan moddani tahlil qilib, sud shunday hukm chiqardi: "Hakamlik muhokamasida har bir tomon nizo kelib chiqsa hakamlik muhokamasiga ishini topshirishga rozi bo'lmog'i lozim; va u hakamlik nizomining muhim tarkibiy qismidir, nizo yuzaga kelgan taqdirda, har ikki tomon uni belgilangan tartibda hakamlik sudiga yuborishlari mumkin. Boshqacha qilib aytganda, br tomonlama hakamlik kelishuvi tan olinmadi hamda ushbu qaror Tote Bookmakers Ltd and Development and Property Holding Co Ltd (1985) kompaniyalariga nisbatan ham qabul qilindi.

1986 yilga qadar Angliyada hakamlik bitimi o'zaro kelishilgan bo'lishi kerak edi, ya'ni ikkala tomonga nizoni hakamlik muhokamasiga yuborish uchun teng huquqlarni ta'minlashi kerak edi. Ammo Angliya sudlarining yuridik amaliyotida Pittalisning Sherefettinga qarshi qo'zg'atilgan ishi (1986) tub burilish yasadi.

Pittalisning qarorida apellyatsion sud, tomonlarning hakamlik muhokamasini bir tomonlama hal qilishga roziligiga asosanib, ushbu moddada o'zaro kelishmovchilikka putur yetkazadigan biron bir nuqson borligini tan olishdan bosh tortdi. Xususan, lord Jastis Foks: "Men bu yerda kelishuvni tan olmaslik uchun hech qanday sabab ko'rmayapman, agar ikki tomonning kelishuvi ulardan bittasiga faqat masalani hakamlik muhokamasiga yuborish huquqini beradigan bo'lsa va bunga ikkinchi tomon ham rozi bo'lgan bo'lsa, murojaat hakamlikni tashkil etmasligi kerak deya olmayman. To'liq ikki tomonlama kelishuv mavjud bo'lib, u murojaat qilish uchun shartnomani tashkil qiladi. Variantni partiyalardan biri amalga oshirishi mumkinligi menga aloqasi yo'qdek tuyuladi. Bitim ikkala tomonga ham mos keladi.

Ushbu qarordan so'ng, Angliya sudlari hakamlik qarorlarining o'zaro kelishuvi yoki simmetriyasiga e'tibor berishni to'xtatdilar. Pittalisning talqinini tasdiqlovchi darslik misollari NB Three Shipping Ltd ning Harebell Shipping Ltd ga qarshi(2004), Debenture Trust Corp plc ning Elektrim Finance BV ga qarshi (2005) qo'zg'atilgan ishlariga nisbatan sudning chiqargan qarorlarida ko'rish mumkin. Birinchi holda, sud bunday qoidalarini bekor qiladigan hech qanday sabab yo'qligini, bir tomonga shartnomaning boshqa tomoniga nisbatan "yaxshiroq" pozitsiyasini berishda hech qanday ziddiyat yo'qligini ta'kidladi. Ikkinchi holda, sud shunday dedi: "... bir tomonlama qaror tomonlardan biriga qo'shimcha ustunlik beradi, ammo bu o'ziga xos xususiyat emas, balki ustunlik beradigan boshqa shartnomalardagi kabi qabul qilinishi kerak."

Mauritius Commercial Bank Ltd.ga qarshi Hestia Holdings Ltd va boshqa (2013) ishida Angliya Oliy sudi Angliyada hakamlik sudlarining bir tomonlama qoidalarining umumiy asosliligi masalasida zarrachayam shubha qoldirmadi va tijorat shartnomalariga kiritilgan bunday qoidalar har tomonlama partiya erk

muhtoriyatiga bo'ysunadigan korxonalarning ehtiyojlariga javob berishini ta'kidladi. Shu sababli, mavjud sud amaliyotidan kelib chiqqan holda, Angliya sudi Nyu-York konvensiyasining 2-modda b- punktiga binoan ijro etishni rad etish to'g'risida hech qanday taklif yo'q. Xuddi shunday, chet el sudining Nyu-York konvensiyasining 1-moddasining a- punktiga binoan ingliz qonunlari asosida ijro etilishini rad etish uchun hech qanday asos yo'q.

Amerika Qo'shma Shtatlari. AQShning sud qonuni hakamlik muhokamasiga oid bir tomonlama nizolarga tegishli materiallarning eng katta manbasini taqdim etadi. Biroq, ishlarning aksariyat qismi iste'mol shartnomalari (xususan, kredit kartalari bo'yicha shartnomalar) va mehnat shartnomalari bilan bog'liq. Shunga qaramay, AQSh sudlari chiqargan qarorlarning tub mohiyatini o'rganib tahlil qilish ahamiyatga molikdir. Bunday hakamlik muhokamasi qoidalarining to'g'riligi ikkita doktrinada shubha ostiga olingan: o'zaro kelishmovchilik doktrinasi va tushunarsizlik doktrinasi. Amerika Qo'shma Shtatlaridagi sudlar, bir tomonlama hakamlik qarorlarini bekor qiladi, ular bunday qarorlar "kichkina odamlar" ga nisbatan adolatsiz degan yondashuvga amal qiladilar.

1990-yilga qadar, AQShning ko'pgina sudlari bir tomonlama hakamlik qoidalarini ikki tomonlamalik mezoniga zid deya tan olmagan edilar. Bu mezon tadbiq etilishining eng yorqin misolini Hull Norcom Incoporationga qarshi (1985) ishida ko'rish mumkin. Hakamlik ishiga asoslangan ish beruvchi hamda xodim o'rtasidagi shartnomaga ko'ra xodim o'z majburiyatlarini bajarmagan taqdirda sudga murojaat etish huquqi bilan faqatgina ish beruvchi ta'minlangan. Masalaning asosiy tomoni shundaki, jarayon tomonlarning teng huquqlarida majburiyatlar bilan ta'minlangan holatlarida qat'iy qoidalarga asoslanib emas, balki ikki tomonlama ahdalashuv asosida muhokama etilardi.

Hakamlik ishining majburiyatlarning o'zaro bog'liqligi mezoniga tayanib bekor qilinish hollari Arkanzas Oliy sudining bir qator hukmlarida ham o'z aksini topgan. Showmethemoney Check Cashers Wanda Williams and Sharon McGhee "(2000)ga qarshi sud ishida , Arkanzas Oliy Sudi Hull Norkomga qarshi jarayonidagi hukmga asoslanib, hakamlik ishi o'zaro mutanosib emasligini tasdiqladi, zero hakamlik shartnomalari "bir guruh tomonidan ham sudga qarshi qalqon ham ayni damda sud jarayonining quroli sifatida foydalanilishiga yo'l qo'yilmasligi lozim." EZ Cash Advance, Incoporationda. Harrisga qarshi (2001) ishida ham sud xuddi shu yondashuvga asoslandi. Masalaning eng tub mohiyati juda oddiy: amaldagi shartnoma doim o'zaro mutanosib bo'lmog'i lozim, agar shartnoma o'zaro majburiyatlar mutanosibligini ta'minlamas ekan – u o'zaro bog'liqlikka ega bo'lmagan bo'shliqdir. Keyinchalik, AQSh sudlari o'z qarorlarini insofsizlik doktrinasiga asoslay boshlaydilar. Yomon ishonch - bu

sudni o'zgartirish yoki bekor qilishga majbur qilgan kelishuvning asossizligini anglatadi. Ushbu doktrinada bitim shartlari o'ta adolatsiz va bir tomonning foydasiga katta bitim kuchiga ega bo'lgan tomonlar foydasiga aytiladi. Shunday qilib, bir tomon o'zining iqtisodiy kuchini noto'g'ri niyatda ishlatadi va boshqa tomonni adolatsiz afzalliklarni aniq tushunmasdan turib bir tomonlama hakamlilik muhokamasini qabul qilishga chaqiradi.

Yangi tendentsiyani aks ettiruvchi sud qarorlarining eng ko'p soni Kaliforniyada chiqarildi. Ushbu shtatning qonunchiligiga binoan, hakamlilik bitimi asosida zaiflik tomonga nizolarni hal qilish uchun hakamlilik sudiga murojaat qilish imkoniyati berilgan bo'lsa, kuchli tomon har xil forumlardan birini tanlash huquqiga ega bo'lgan holatlarda, mutlaqo tushunarsizlikning guvohi bo'lish mumkin.

Kaliforniya shtatining apellyatsion sudidagi Armendarisning Health Psychcare Services, Inc.ga qarshi ishida (1998) xodimlar hakamlilik bitimini muhokama qilishdi, unga ko'ra adolatsiz ishdan bo'shatish bilan bog'liq bo'lgan barcha nizolar hakamlilik muhokamasiga tortildi, ish beruvchining ham manfaatlarini himoya qilish uchun ko'proq imkoniyatlardan foydalangan holda sudga murojaat qilish imkoniyati paydo bo'ldi. Arbitraj bandi, mehnat shartnomasining bir qismi bo'lib, aslida bu kelishuv shartnomasi bo'lib, uning shartlari bo'yicha xodimlar muzokara qilolmaydilar. Ishonchsizlik doktrinasini qo'llagan holda sud ushbu doktrinaga ikkita talabni belgilab qo'ydi: protsessual (savdo-sotiq huquqidan foydalanish) va asosli (bir tomonlama asossiz ta'sir). Ushbu holatda ikkala talab ham bajarilganligi sababli, hakamlilik sudi bir tomonlama javob bermaslik doktrinasini asosida ijro etilmagan.

Yana bir misol - Arnoldning United Companies Lending Corp. ga qarshi ishida (1998), G'arbiy Virjiniya Oliy sudining apellyatsion sudi qarz beruvchi va qarz oluvchi o'rtasidagi shartnomadagi bit tomonlama arbitraj qoidasini adolatsiz deb topdi va shuning uchun uni bajarilmasligini ma'qulladi. Hakamlilik muhokamasini quyonlar va tulkilar o'rtasidagi kelishuv deb baholab, sud shunday dedi: " Bir tomonda milliy korporativ qarz beruvchi va boshqa tomonda keksa, tajribasiz iste'molchilar bo'lgan bu tomonlarning o'zaro pozitsiyalari umuman teng emas".

Shunday qilib, AQShning bir qator shtatlarida sudlarning bir tomonlama hakamlilik bitimlaridan foydalanishga nisbatan salbiy munosabati saqlanib qolmoqda, ayniqsa mehnat shartnomalari hamda tomonlarning biri sifatida ishtirok etadigan iste'molchilar bilan tuzilgan shartnomalarda bu holatni kuzatish mumkin. Bunday yondashuv, ayniqsa, hakamlilik bitimlari bilan bog'liq

nizolarda "umuman hakamlik bitimlariga dushmanlik" an'alariga sodiq bo'lgan davlat sudlariga xosdir.

Bugungi kunda iqtisodiy integratsiyalashuv natijasida tadbirkorlik subyektlar tomonidan xorirjiy hamkorlari bilan yirik hajmda iqtisodiy, oldi-dotdi shartnomalari imzolanmoqda. Qolaversa, davlat xaridlari ham o'sib bormoqda, natijada shartnomaviy munosabatlar o'sib bormoqda. Bu kabi hamkorlikdan vujudga keladigan nizolarning aksariyati xolis va nodavlat hisoblangan xalqaro arbitrajlarda hal etilmoqda. Arbitrajlarini hal qiluv qarorlarini mamlakatimizda tan olish va ijro etishda ba'zi bir kamchiliklarning mavjudligi ham moddiy normalar, ham protsessual normalarda, shuningdek, amaliyotda ham uchramoqda.

Agarda hal qiluv qarori foydasiga chiqarilgan tarafni qoniqtirmasa, qaror uning manfaatlarini yoki xarajatlarini to'liq qoplamasa, taraf qanday harakatni oshirishi mumkin? Milliy sudlarda agarda davogar sud qaroridan norozi bo'lsa, yuqori turuvchi instansiyaga murojaat etishi mumkin. Muhim vaziyatlarda va cheklangan holatlarda ham arbitraj qarorlari ustidan apellyatsiya shikoyati berilishi mumkin. Faqatgina arbitraj o'z yurisdiksiyasidan chetga chiqqanda, tegishli protsessning yetishmasligi va ommaviy tartib qoidalari buzilgan hollardagina arbitraj qarorlari ustidan appelatsion shikoyat berish mumkin. Nazariy jihatdan ko'proq imkoniyatlar yutqizgan tarafga to'g'ri keladi. Negaki, birinchidan, bu taraf hal qiluv qarorini ixtiyoriy ijro etish huquqiga ega. Ikkinchidan, hal qiluv qarori yutqizgan tarafga qarordan bitim bo'yicha muzokaralar olib borish imkoniyatini beradi. Uchinchidan, arbitraj qoidalari yoki tegishli qonun bo'yicha taraf hal qiluv qarorga qarshi chiqishi mumkin va nihoyat, yutqizgan taraf qarorni tan olish va ijro etish bo'yicha yutgan tarafning har qanday harakatlariga qarshi chiqishi mumkin.

Yuqordagi holatda ham aniq ko'rishimiz mumkinki arbitraj kelishuvlari bugungi kun iqtisodiy munosabatlar, savdo-sotiq munosabatlarida ommalashgan. Bir tomonlama arbitraj kelishuvlari esa ushbu rivojlanish va kengayishning yana bir bosqichi hisoblanadi. Globalizatsiya jarayonida O'zbekiston Respublikasida ham kelajak uchun poydevor sifatida aynan bir tomonlama arbitraj kelishuvlarini mohiyatini o'rganish, uning ustunlik va zararli tomonlarini o'rganib chiqish foydali bo'ladi deb o'ylaymiz, chunki aynan ushbu yangi bir kelishuvni tubdan mohiyatan o'rganishimiz kelajakda bo'lishi mumkin bo'lgan turli nizolarni oldini olishga, tushunmovchiliklardan holi bo'lishga va albatta davlatimiz uchun bu kelishuv kutulmagan yangiligi kabi bo'lishini oldini olishimiz mumkin.